

ПОЛІТИЧНИЙ ІДЕАЛ ЯК МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ \ \ Держава і право: Збірник наукових праць.- К.: Юридична книга, 2001.- Вип.9.- С. 505-517.

Сьогодні існує гостра потреба у розширенні досліджень ролі політичного ідеалу в житті українського суспільства, висвітленні комплексного історико-політологічного та соціально-філософського аналізу проблем української державності, в удосконаленні їхньої структури. У суспільстві й у суспільній свідомості проходять процеси, котрим необхідно дати реальну оцінку з наукової точки зору, розкрити механізм цих процесів, що, можливо, вкаже суспільству вихід із духовної кризи, в якій воно сьогодні знаходиться.

Оперуючи поняттям "політичний ідеал", слід, насамперед, визначитись з тим, що насправді мається на увазі. Під політичним ідеалом можна розуміти і форму державного правління, і форму державного устрою, і певний політичний режим. Сюди можна віднести і особистість державного діяча і вихід із певної політичної ситуації і ін. Тобто, потрібно підкреслити, що поняття "політичний ідеал" різноманітне і досить колоритне за своїм змістом. З точки зору М. Карват, "ідеал є точне представлення про бажану зміну реальності, відповідність знання суб'єкту, тому що він дає нам картину світу не таким, який він є, а яким він повинен бути відповідно до нашого бажання" [1, с. 224–225]. Світоглядна "картина світу", у тому числі знання про суспільство, спотворюється (ідеалізується) відповідно до інтересів соціальної групи, її бажань і постає уявленням про бажане майбутнє. Тому люди втілюють у життя не істинні знання, а ідеали, що виражають бажання соціальних груп. І можна не дивуватися тому, що маси людей усупереч науковим знанням і здоровому глузду приймали комуністичні чи нацистські ідеали і сприяли створенню тоталітарних суспільств. Отже, цілком прийнятною є точка зору Г. Водолазова [5], Б. Дем'яненко [8], В. Саратовського [15], що істинність ідеалів залежить від ідеології класу, що є їхнім носієм, від тієї методології, що використовується для одержання відповідного знання.

Сьогодні мало хто зважиться відкрито оспорювати те, що плюралізм думок, ідей, ідеалів є нормальним станом суспільства, що всякий диктат і монополізм під час обговорення соціальних проблем неприпустимі, тому що ведуть до застою і загнивання. І в той же час сьогодні загальна ейфорія щодо так довго бажаного і нарешті досягнутого плюралізму

154
відсунула на задній план питання про політичну істину. Політична істина – це адекватне відображення нашими знаннями навколишньої політичної дійсності. Але як визначити відповідність політичного ідеалу цій дійсності, якої в об'єктивній реальності не існує?

Мабуть необхідно звернути увагу на те, що політичний плюралізм – це "ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного і соціального розвитку, що виходить з існування декількох (або багатьох) незалежних

основ політичних знань і розумінь буття; система влади, заснована на взаємодії і протилежності дій політичних партій і суспільно-політичних організацій" [11, с. 491]. Під політичним плюралізмом, як наголошують А. Гусейнов [12] та В. Прозерський [14], слід розуміти не що інше, як рівні, гарантовані конституцією і законами країни можливості боротьби за державну владу, а також впливу на неї різних соціальних груп через відповідні політичні партії та інші інститути громадянського суспільства, конституційно-правовий статус яких врегульовано законом.

Але в практичній площині сьогодні в наявності існує розрив між плюралізмом політичних ідеалів, який проповідують політичні організації, і їхньою інституціоналізацією. Багатопартійність України, на жаль, і досі характеризується нерозвиненістю. Українські політики ще надто слабо цінують такі цінності демократії і соціальної, правової держави, як повага до прав людини, пріоритет інтересів особистості по відношенню до інтересів держави та нації, повага до прав меншості, прагнення до компромісів. Тому серед теоретиків існують різноманітні оцінки плюралізму. Одні ставляться до нього негативно, інші – розглядають у якості соціального ідеалу. Проте і оптимізм і песимізм відносно політичного плюралізму вирізняються методологічною неспроможністю при вирішенні питання про його сутність і тенденції розвитку.

Оптимістичні концепції, що розглядали плюралізм у якості політичного ідеалу, вказували на реалізацію гармонії особистих і суспільних інтересів. Ратували за те, що майбутнє за "плюралістичною демократією", в умовах котрої групові й особисті інтереси розвиваються у бік взаємного узгодження. Або ж можна зустріти твердження, що плюралістичне суспільство є типом політичної системи, що найбільше відповідає людській гідності. Та якщо в оптимістичних концепціях акцент робиться на ототожненні ідеологічного плюралізму з "вільним" розвитком соціальних груп і індивідів, то в песимістичних концепціях абсолютизується соціальна сегментація, відчуженість, особистісна індиферентність. Дослідники, які методологічно спиралися на принцип плюралізму, не завжди в явній формі проголошували свій негативізм стосовно проблеми взаємозв'язку. У більшості випадків вони, навпаки, усіляко підкреслювали значення цієї проблеми, усвідомлення необхідності в тій або іншій формі, її вирішення. Такий підхід був характерний, наприклад, для "критичного раціоналізму" Поппера, онтологічного плюралізму Уайтхеда, соціологічних теорій Белла, Феркіса тощо. У сучасній науковій літературі питання ставиться ще більш жорстко – плюралізм або відокремлення цивілізацій? Суть проблеми, мабуть, пов'язана також і з усвідомленням соціальних основ плюралізму політичних ідеалів, у котрих може бути присутній

155

не тільки подальший плюралізм, а і його об'єднання в щось спільне і єдине. Як і наскільки можливе втілення політичного ідеалу, що не тільки припускає, але і засновується сьогодні на плюралізмі? Це питання має сьогодні не тільки теоретичне, але і важливе практичне значення. Адже

зрештою ми прагнемо не тільки до інтегративного, але і до монолітного політичного ідеалу, що, набуваючи в чомусь національний відтінок, містить у собі більше, ніж особисте бачення світу, підкреслюємо, насамперед, його значення, що є мобілізуючим для життя суспільства. У цьому відношенні варто погодитися з О. Беркурадзе [3], Х. Голинською [7] і В. Краус [10], котрі вважають, що ідеал, котрий легко руйнується від часу, або, того гірше, під впливом кон'юнктури, є усе що завгодно, але тільки не ідеал. Виробляти політичні ідеї і нормативи, що називається "під себе" – значить знецінювати і дискредитувати їх.

Необхідно зазначити, що в історії філософії плюралізм не завжди відіграв реакційну роль. Так у філософській системі Демокрита або в середньовічному номіналізмі (у порівнянні з реалізмом) у плюралістичному підході була зосереджена прогресивна світоглядна функція. В цілому, інтегруючи різноманітні точки зору, можна дійти висновку про так звану моноплюралістичну концепцію істини стосовно політичних ідеалів, вироблених історією (сам термін "моноплюралізм" належить М. Бердяєву [4, с. 259]).

Моноплюралізм можна пояснити множинністю історичної реальності у всіх її проявах. Зазначимо, що моноплюралістична концепція істини політичних ідеалів не відкидає класичну (монізм), а з урахуванням сучасних досягнень включає її в більш широкий пізнавальний (когнітивний) контекст. У той же час вона виявляє межі придатності останньої. З цієї позиції з'ясовується, що так звана абсолютна точка зору, що лежить в основі класичної концепції, не що інше, як пізнавальний прийом, специфічна ідеалізація граничного ступеню допустимості. Цей прийом цілком виправданий і необхідний, але лише при розумінні його умовної природи. Зауважимо, що й у рамках класичної традиції існували ідеї, близькі до моноплюралізму. Така ідея соборності, породжена слов'янофілами і розвинута В. Соловйовим у понятті всеєдності. Сюди ж можна віднести тезу Гегеля про конкретність істини як єдності різноманітного. Якими ж чинниками обумовлений плюралізм політичних ідеалів і наскільки він необхідний? Звертання до аналізу деяких вчень, нашою думкою, що плюралізм політичних ідеалів, вироблених історією, має прямий зв'язок із плюралізмом самих вчень. Тому що цілком очевидний той факт, що останні в цілому впливали на формування суспільної свідомості і суспільної думки в різноманітні історичні періоди.

На думку Ф. Гегеля плюралізм різноманітних вчень і концепцій, виражає органічну систему, цілісність, що містить у собі множину шаблів і моментів, між якими розходження необхідні. Але вони повинні розумітися діалектично як ті, що містять у собі тотожність. За Гегелем, наука, щоб бути істинною, повинна бути побудована за принципом "кола кіл". Якщо окрема доктрина вбирає в себе одну лінію напруження думки, то

156
більш високий рівень вже охоплює "ряд процесів розвитку, що ми повинні уявляти собі не як пряму лінію, що тягнеться в абстрактне безкі-

нечне, а як коло, що повертається до себе, що має своєю периферією значне число кіл, сукупність яких складає великий" [6, с. 32]. Такий по суті і наочний образ істини, якою вона уявлялась Гегелю. Виходячи з цього, різноманітні вчення і концепції є в Гегеля історичними утвореннями, духовною квінтесенцією епохи, що призводять до певного типу політичного ідеалу. Тобто, з урахуванням розходження історичних епох, культур, національних особливостей розвитку народів можна говорити про закономірність плюралізму політичних ідеалів не тільки в плані історичного минулого людства, але і для його дійсного і майбутнього.

Реалії політичного життя нашого суспільства переконують в тому, що плюралізм політичних ідей, поглядів, ідеалів зайняв тривке місце в суспільній свідомості. Мабуть, в основі цього лежить небажання реального повернення до тоталітаризму, адже розробка сучасного політичного ідеалу ведеться на тій ідейній спадщині, що розвивалася в умовах за-силля ортодоксальної ідеології і політичних ідеалів. Тоталітаризм завжди виникає як спокуса швидким і одночасним актом розв'язати назрілі в суспільстві проблеми. Але ще М. Бердяєв звертав увагу на те, що ідея, яка домінує в менталітеті подібних суспільств, викликає маніакальність у переконаннях і діях людей, а особистість у цих умовах може втратити почуття реального і стати жертвою масових психозів. Подібну аналогію Бердяєв бачив і в деяких ознаках масової свідомості людей – активних прихильників революційної перебудови суспільства, комуністичного або фашистського ідеалу [4].

Нарешті, плюралізм політичних ідеалів пов'язаний із тим, що історичний процес розвитку суспільства повний колізій: революцій, змін форм державного правління й устрою, трансформацій політичного режиму. За цих умов і сам політичний ідеал видозмінюється, розчленовується, стає різноманітним у політичній свідомості, що схильне безпосередньо відбивати реальний стан суспільства. Виникла ситуація, що у свій час описував Ортега-і-Гассет щодо повоєнної Європи: "... Не залишається нічого тривкого, не існує нічого явного, усе проблематично... Кожний індивід сам для себе повинен знаходити життєві принципи. При цьому він не може обпертися на що-небудь заздалегідь установлене. Прощавай упевненість, приємність, спочинок! Форма життя змінилася набагато більше, ніж сутність: сьогодні її сутність – неминучість, раптовість, драгівливість, поспіх, грубість" [13, с. 32].

В умовах втрати орієнтирів люди схильні або групуватись навколо старих політичних ідеалів, або ж піднімати на п'єдестал нові ідеали і кумирів. Тут виникає цікаве і важливе питання, чому "відповідь" на "виклик" кризової ситуації в системі з'являється саме в надбудовній сфері, а часом ще й у максимальному віддаленні від економічного базису – у філософії, релігії тощо. Справа в тому, що лише в духовній сфері існує реальна можливість оцінити стан економічного базису не фрагментарно, а в цілому. Іншою причиною є те, що лише в духовній сфері існують

об'єктивно прогностичні можливості. Саме вона зорієнтована на перспективу, на своєрідний регулятивний ідеал як певну межу, яку досягти абсолютно не можна, а можна лише максимальньо наблизитися.

Проте в даний історичний момент ми не тільки не маємо єдиного політичного ідеалу, що був би сприйнятий більшістю громадян України, але його немає і в громадян колишніх республік СРСР. Так, за даними академіка НАНУ В. Кременя, переважна більшість населення України не упевнена, що наша держава в цілому йде не в помилковому напрямку [2]. Кризовий стан символічної основи моральних цінностей обмежує сьогодні можливість одержання звичних позитивних емоцій, збіднює життя і навіть веде до ситуації, у якій відсутнє свято. Саме тому сучасна людина намагається знайти заміну зруйнованим символам моральної єдності: вулицям (і навіть містам) повертаються історичні назви, відроджуються національні прапори, державні герби й інша символіка.

В цілому узагальнюючи питання про те, який сьогодні політичний ідеал і як він втілюється в реалії політичної діяльності, можна обмежитися такими висновками. Посилилося несприйняття людьми будь-яких ідеологізованих конструкцій. Більшість відхиляє і саму ідею пануючого у всьому суспільстві єдиного ідеалу соціально-політичного розвитку. У той же час спостерігається прагнення багатьох людей мати власні уявлення про бажаний політичний устрій, відбувається інтенсивний пошук нових ціннісних орієнтирів, що виявляється у формуванні нових партій, асоціацій, фондів, спілок, комітетів тощо. Через засоби масової інформації розширюються можливості створення "ідеальних зразків" для ототожнення, типологізації і стандартизації індивідуальних орієнтирів і прагнень.

Якщо у всі історичні епохи політичний ідеал був результатом вищої форми теоретичного аналізу, то сьогодні його зводять до повсякденності. Втрачено позитивний психологічний аспект ідеалу і ніхто не сприймає його як найвищу цінність. Прийшов час, коли політичний ідеал став явно популістським, зрадив своєму призначенню як чомусь ідеальному, образному, недосяжному, а став розмінною монетою на виборах і навіть у цій формі не приваблює виборців. Політичні ідеали сьогодні можна виявити в основному лише в прихованому або "перетвореному" вигляді: через ділові, чисто "технологічні" рішення економічних, політичних, соціальних проблем, вони персоніфікуються в гаслах і діях конкретних політичних лідерів тощо.

Отже, вихідним моментом втілення політичного ідеалу в політичну діяльність є ступінь їхньої відповідності об'єктивним закономірностям, що і є основою для формування ідеалів у суспільній свідомості. За своєю суттю істинність знань, що відбиті в політичному ідеалі, визначаються тим, якою мірою в ньому, з одного боку, відображені закономірності дійсності і, з іншого боку, наскільки точно на підставі пізнаних законів створений образ майбутньої політичної конструкції.

У змісті політичного ідеалу майбутнього (який, по можливості, повинен відбивати закономірні відносини) міститься фіксація явищ, зародження

таких фактів дійсності, розвиток яких є очевидним. Як приклад, можна
158

привести ст. 1 Конституції України, де вказується, що Україна є демократичною, правовою і соціальною державою. Але щодо існуючої дійсності, то це явне перебільшення, тобто, ніщо інше як політичний ідеал із його очевидними конструктивними параметрами, тому що в політичному ідеалі може відтворюватись не тільки необхідність, але і можливість. Якщо реально виявлені закономірності, то теоретично можна передбачити реальні результати вже на шляху до ідеалу. Причому, у цьому відношенні істинним політичний ідеал буде тоді, коли виявлені закономірності розвитку дадуть можливість вибрати шлях досягнення такого майбутнього результату, "ембріональні" параметри якого відомі в дійсності.

Ще один аспект втілення політичного ідеалу може бути обумовлений методологією і методикою, а часом і технологією, котрі застосовують для одержання знань, що належать тому або іншому політичному ідеалу. Слід зазначити, що навряд чи сьогодні можливо існування такої "наукової" методології, що відповідає об'єктивній логіці розвитку і може дати "правильні знання" про політичний ідеал. Причому, у політичному ідеалі, як і в ідеалі взагалі завжди були присутні і повинні бути присутніми своєрідні оптимістичні бажано прогнози. У протилежному випадку не має сенсу взагалі говорити про ідеал [9].

Не зважаючи на те, що обов'язковою попередньою умовою ідеалу є своєрідний результат пізнання закономірного, і пізнання законів у формуванні і пізнанні політичних ідеалів можуть бути використані й інші зв'язки і ставлення крім закономірних. Сюди можна віднести "ідеальну державу" Платона, "град божий" Августина, "царство розуму" просвітителів, "побудова комунізму в основному" М. Хрущова, "перебудову" М. Горбачова які так і залишилися в історії суспільної думки, не втілившись у дійсність. На те були свої об'єктивні причини. Але з іншої сторони якщо ідеал знаходить підтвердження в дійсності, то він утрачає свою активність. Ідеали залишаються такими до того часу, доки вони сприяють вирішенню конфліктів у політичній сфері між бажаним і дійсним. Разом з тим, можлива і така ситуація, коли протиріччя вирішене і конфлікт ліквідований, проте домінуюча ідеологія продовжує пропагувати і впроваджувати в суспільну свідомість раніше висунутий політичний ідеал. Останній у цьому випадку вже не грає прогресивної ролі, але він необхідний владі для того, щоб зберегти своє політичне й економічне панування в суспільстві.

Можна, резонно припустити, що існуюче безрадісне положення більшості громадян України вигідне владі та депутатам українського парламенту, тому що в людей ще теплиться надія (із кожним роком згасаючи), що можновладці знайдуть відповідні політичні рішення по виходу країни з економічної кризи і здійснять народні сподівання та очікування. Проте життєва практика підтверджує, що надії ці швидше за все даремні. Ослаблену віру народу намагаються підгодувати ідеєю про те, що

нові депутати, обрані народом у парламент на демократичній основі, будуть спроможні вирішити цю проблему на відміну від попередніх. Але щоб вибори функціонували на демократичній основі, необхідна, як міні-
159

мум підтримка принципів основ існуючого ідеалу демократії, на якому сходяться практично всі існуючі сьогодні політичні партії.

Водночас, в умовах життєвих реалій сумнівним є питання про те, наскільки ідентичним сьогодні для нас є демократія й ідеал демократії? Правомірність цих питань спирається на досвід історії і підтверджує, що політичний ідеал, приходячи узагальненою уявою дійсності і виникаючи на основі певних протиріч, повинен розв'язати ці протиріччя в ході практичної діяльності людей по реалізації самого політичного ідеалу. Але сьогодні протиріччя в нашому суспільстві не тільки не вирішені, але і загострюються далі, а ідеал демократії залишається домінуючим у суспільній свідомості. Тому сьогодні, рівновага в суспільстві тримається лише на тому, що протиріччя не виходять за межі сфери вільного спілкування в площину насильства. Хоча такий вихід може відбутися в будь-який момент, тому що тут ніхто не може дати ніякої гарантії.

Плюралізм думок, ідей, ідеалів є нормальним станом суспільства, що всякий диктат і монополізм під час обговорення соціальних проблем неприпустимі, тому що ведуть до застою і загнивання. І в той же час сьогодні загальна ейфорія щодо так довго бажаного і нарешті досягнутого плюралізму відсунула на задній план питання про політичну істину. Політична істина – це адекватне відображення нашими знаннями навикилишньої політичної дійсності. Ставиться питання про відповідність політичного ідеалу цій дійсності,

У практичній площині сьогодні в наявності існує розрив між плюралізмом політичних ідеалів, який проповідують політичні організації, і їхньою інституціоналізацією. Багатопартійність України, на жаль, і досі характеризується нерозвиненістю. Українські політики ще надто слабо цінують такі цінності демократії і соціальної, правової держави, як повага до прав людини, пріоритет інтересів особистості по відношенню до інтересів держави та нації, повага до прав меншості, прагнення до компромісів. Тому серед теоретиків існують різноманітні оцінки плюралізму. Одні ставляться до нього негативно, інші – розглядають у якості соціального ідеалу (В. Корнієнко, М. Павловський, І. Сидоренко). Проте і оптимізм і песимізм відносно політичного плюралізму вирізняються методологічною неспроможністю при вирішенні питання про його сутність і тенденції розвитку.

Вихідним моментом втілення політичного ідеалу в політичну діяльність є ступінь їхньої відповідності об'єктивним закономірностям, що і є основою для формування ідеалів у суспільній свідомості. За своєю суттю істинність знань, що відбиті в політичному ідеалі, визначаються тим, якою мірою в ньому, з одного боку, відображені закономірності дійсності і, з іншого боку, наскільки точно на підставі пізнаних законів створений

образ майбутньої політичної конструкції.

Список використаних джерел:

1. Абізов В. Є. Політичне рішення: механізм прийняття / В. Є. Абізов, В. Г. Кремень. – К. : НІСД, 1995. – 63 с.
2. Бабієва А. Теоретичний аспект насилля / А. Бабієва // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5. – С. 161–168.
3. Бакурадзе О. М. Истина и ценность / О. М. Бакура // Вопросы философии. – 1966. – № 7. – С. 45–48.
4. Бердяев Н. А. Самопознание / Н. А. Бердяев. – М. : Книга, 1997. – 448 с.
5. Водолазов Г. Г. Идеалы и идолы. Мораль и политика: история, теория, личные судьбы / Г. Г. Водолазов. – М. : Культурная революция, 2006. – 863 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель ; [пер. с нем. Я. Г. Столпнера и М. И. Левиной]. – М. : Мысль, 1990. – 526 с.
7. Голинська Х. О. Партійно-політична відповідальність: зарубіжний та український досвід : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Х. О. Волинська ; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – 18 с.
8. Дем'яненко Б. Українські ЗМІ в конструюванні політичної реальності і віртуалізації політичного процесу (помірковані технології) / Б. Дем'яненко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К., 2010. – Вип. 2 (46) березень–квітень. – С. 189–207.
9. Корнієнко В. Політичний ідеал: проблеми еволюції та втілення в умовах сучасного суспільного розвитку : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.03 / В. О. Корнієнко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002. – 36 с.